

Zierikzee

75₊₁ jaar bevrijd

Foto Zeeuws Archief

zaterdag 8 mei 2021
Stad & Lande wandeling
Zierikzee

Vorig jaar, in 2020, herdachten we 75 jaar Bevrijding.

Terwijl de rest van Zeeland al in het najaar 1944 was bevrijd, werd op Schouwen-Duiveland nog steeds fel gestreden. Pas op 8 mei 1945 capituleerde hier de Duitse bezetter.

Hoe is het Zierikzee vergaan voor, tijdens en vlak na de oorlogsjaren 1940-1945 en welke sporen uit die tijd zijn nu nog steeds zichtbaar?

Deze Stad & Lande-wandeling geeft u antwoord en vertelt u tevens over inundatie, evacuatie, collaboratie, verzet en vervolging maar ook over de bevrijding en herstel.

Deze Stad & Lande wandeling duurt 1,5 uur en is ongeveer 2 kilometer lang. Deelname aan het evenement geschiedt geheel voor eigen risico.

De onderwerpen komen aan bod aan de hand van de uitgezette wandelroute en staan dus niet in chronologisch tijdsverloop.

*Zierikzee heeft veel drempels en stoepjes, Kijk goed uit waar u loopt.
Houd alstublieft 1,5 meter afstand!*

1. Sint-Lievensmonstertoren

5 maart 1945

We starten de wandeling bij het meest in het oog springende monument van Zierikzee.

Op 5 maart 1945 is de toren aan de zuidkant zwaar beschadigd door geallieerd geschut dat schoot vanaf het al bevrijde Noord-Beveland. Door restauratie van de toren zijn deze beschadigingen niet meer zichtbaar.

**Duitse soldaten op de
Sint-Lievensmonstertoren**

*Foto Zeeuws Archief,
verzameling R. ten Kate*

2. Loop naar de Nieuwe Kerk, rechterzijmuur.

*Herdenkingsmonument slachtoffers Tweede Wereld-
oorlog, 4 mei 2019*

Onthuld door de toenmalige burgemeester Gerard Rabelink. Hierop staan de namen van inwoners van Schouwen-Duiveland die slachtoffer werden van de Tweede Wereldoorlog.

3. Steek het Kerkplein schuin over.

Kerkhof 8 noordzijde, Gebouw de Driehoek.

O.a. in gebruik geweest als ambachtschool, Rijks Kweekschool (nadien ULO), scoutingsgebouw, bakkersschool en CJV clubhuis.

Nu multifunctioneel gebouw met kantoren en verenigingsruimten.

De Driehoek is in 1940 gevorderd voor huisvesting van Duitse militairen en als verenigingsgebouw van de NSB-Jeugdstorm.

Gebouw De Driehoek

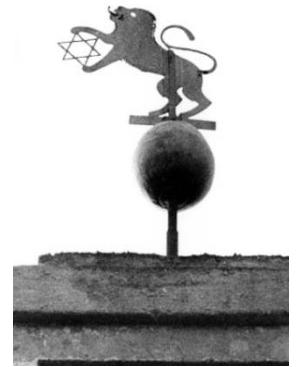
Foto Zeeuws Archief

4. Rechts de Meelstraat in.

Meelstraat 55, Joodse synagoge, nu particulier woonhuis

Dit gebouw heeft van 1825 tot 1920 dienst gedaan als joodse synagoge. De windvaan op het dak in de vorm van de leeuw van Juda met davidster herinnert hieraan. De kleine joodse gemeente van Zierikzee is in 1922 bij die van Middelburg gevoegd. Gedurende de Duitse bezetting zijn alle joodse inwoners van Zierikzee naar Amsterdam overgebracht.

Daarna werden zij naar de kampen in Polen gedeporteerd.

Windvaan joodse synagoge

Foto Zeeuws Archief, Johan Berrevoets

5. Loop de Meelstraat verder in naar de Stadhuistoren.

Carillon

Alle 23 klokken van dit carillon werden in 1944 uit de Stadhuistoren verwijderd om te worden omgesmolten voor de Duitse oorlogsindustrie.

Tijdens het vervoer naar Duitsland zonk het schip "Op hoop van Zegen" op het IJsselmeer met aan boord in totaal 226 klokken, waaronder die van Zierikzee. Na de oorlog is het schip naar bovengehaald en de klokken werden in 1947 weer hoog in de toren teruggeplaatst.

Het carillon kon "zijn blijde klanken weer over Zierikzee uitstrooien" volgens de Zierikzeesche Nieuwsbode in 1947.

Carillon Stadhuistoren

Foto Zeeuws Archief

6. Gedenksteen in de gevel.

Meelstraat 10, 10 december 1945

Menke Koos van der Beek was wachtmeester gemeentepolitie en verzetsman te Zierikzee. Hij is door ophanging ter dood gebracht op 10 december 1944 als één van de "Tien van Renesse".

Aan de linkerkant van het stadhuis, naast het voormalige politiebureau (pand met gele kozijnen), is een gedenksteen in de muur gemetseld. Precies een jaar na de terechtstelling vond de onthulling plaats door burgemeester Schuurbeque Boeije.

Menke Koos van der Beek
Foto Zeeuws Archief

7. Stadhuis (nu Stadhuismuseum)

*Meelstraat 6, wit aankondigingskastje aan de muur.
Oorlogsverklaring, 10 mei 1940*

Op last van het ontvangen regeringstelegram werd in dit kastje de "Bekendmaking aan de burgerbevolking" aangeplakt. Hiermee werd de bevolking van Zierikzee op 10 mei 1940 op de hoogte gebracht van het uitbreken van de oorlog.

8. Sla linksaf de Dam op.

*Dam 15, de Bonte Osse nu Klein Mode (linkerpand).
Geboortehuis Rebekka Frank, 13 maart 1943*

Eind 19^e eeuw woonde hier de joodse familie Frank.

Dochter Rebekka was van 1912 tot 1943 directrice van het Nederlands Israëlitische meisjesweeshuis in Amsterdam.

Rebekka is vergast op 13 maart 1943 in vernietigingskamp Sobibor in Polen.

Rebekka Frank met weesmeisjes op het strand

Foto www.Joodsmonument.nl

9. Dam 15

Rechterkant van Klein Mode, grijze gevel

Indertijd fotozaak van NSB-er Krijn de Feijter.

Onlangs is een dagboek uit de oorlogsjaren van hem opgedoken met daarin zijn pro-Duitse visie op de politieke en militaire situatie in Zierikzee.

Na de oorlog is de Feijter opgepakt en berecht en na het uitzitten van zijn straf is hij uiteindelijk teruggekeerd naar Zierikzee waar hij later opnieuw een fotozaak begon aan de Schuithaven 2.

10. Sla rechts af de Mol in.

Mol 5, nu Ronald Deurloo Men - Women

Tijdens de inundatie in 1944 is het hele gemeentebestuur geëvacueerd naar Kloetinge.

Secretarieambtenaar

De heer J.J. de Bruyne bleef als enige ambtenaar achter om het openbaar bestuur draaiende te houden.

De Bruyne stond in zijn eentje tussen een weerbarstige bevolking en een steeds krijgszuchtigere bezetter in.

J.J. de Bruyne

Foto (1957) Zeeuws Archief

Om veiligheidsredenen woonde hij op verschillende adressen waaronder tijdelijk in het Cornelia Liefdeshuis en ook op dit adres, Mol 3, omdat dit pand een stevige (schuil)kelder had. Dit in tegenstelling tot zijn eigen woning in de Poststraat.

11. Mol 23-25

Gravensteen, nu Wereldwinkel

Na de oorlog werden NSB'ers uit Zierikzee en de omliggende regio opgepakt en in hechtenis genomen. Daarna werden ze per brandweerauto door heel Zierikzee naar het Gravensteen gereden in afwachting van hun berechting.

12. Rechtdoor richting Havenplein.

*Havenplein 3, Kantoor Provinciale Zeeuwse Energie-
maatschappij (PZEM), nu Interieurhuys Deurloo*

Vanuit dit PZEM-kantoor onderhield verzetsman Hindrik Minkema in het diepste geheim contact met het reeds bevrijde eiland Tholen. Hij gebruikte hiervoor de verborgen PZEM-bedrijfstelefoon.

4x per dag belde Minkema naar Sint-Philipsland en speelde informatie door aan de daar gestationeerde Engelsen en Canadezen.

Foto Joyce van Dijke-Vermeulen

Er mocht niet eerder worden gesproken nadat Minkema de code *“Na regen komt zonneschijn”* had uitgesproken.

De geallieerden maakten geen haast met de bevrijding van Schouwen-Duiveland omdat ze eerst de Westerschelde in handen wilden krijgen om zo door te kunnen doorstoten naar het strategisch belangrijke Antwerpen. Hierdoor was de rest van Zeeland al in het najaar van 1944 bevrijd. Schouwen-Duiveland moest hier tot 8 mei 1945 op wachten!

13. Havenplein

Beuze, Gasthuiskerk, Havenplein

Zierikzee wordt ingenomen, 17 mei 1940

Een week na de landelijke oorlogsverklaring op 10 mei staken de Duitsers met stormboten en pontons vanuit Tholen over naar Schouwen-Duiveland.

De Nederlandse soldaten gaven zich niet zomaar over. Onder andere vanuit de Beuze beschoten ze de vijand. Een Duitse militair werd in 't Visslop neergeschoten. Een Nederlandse soldaat sneuvelde op de hoek van de Nieuwe Haven en de Nieuwe Bogerdstraat.

**Door Nederlandse soldaten
achterlaten uitrusting.
Appelmarkt Zierikzee,
17 mei 1940**

Foto Zeeuws Archief

Enkele dagen eerder werd in Zierikzee de “tactiek van de verschroeide aarde” toegepast.

Dit betreft een militaire tactiek waarbij in een gebied dat aan de vijand moet worden opgegeven alle zaken van militaire of economische waarde vernietigd of weggehaald worden.

En zo kwam het dat schepen in de Nieuwe Haven door Nederlandse soldaten in brand werden gestoken en tot zinken werden gebracht om te voorkomen dat ze in vijandelijke handen zouden vallen.

In brand gestoken schepen in de Nieuwe Haven

Foto Zeeuws Archief, verzameling R. ten Kate

14. Loop rechtdoor richting Havenpark.

*Stoep Havenpark 5 (voorheen Electro World),
3 struikelstenen familie Labzowski, 7 februari 2017*

Het woord struikelsteen is figuurlijk bedoeld:
de geest "struikelt" over het lot van degene wiens naam
vermeld staat op de steen met koperen naamplaatje.
Het zijn kleine gedenktekens voor de huizen van mensen
die door de nazi's zijn gedeporteerd en omgebracht.

Op dit adres woonde de joodse familie Labzowski.
Het gezin werd vanaf hier op 24 maart 1942 samen
met alle andere joodse inwoners van Zierikzee
weggevoerd. Van deze groep overleefden alleen
Hench Labzowski en dochter Clara de oorlog.

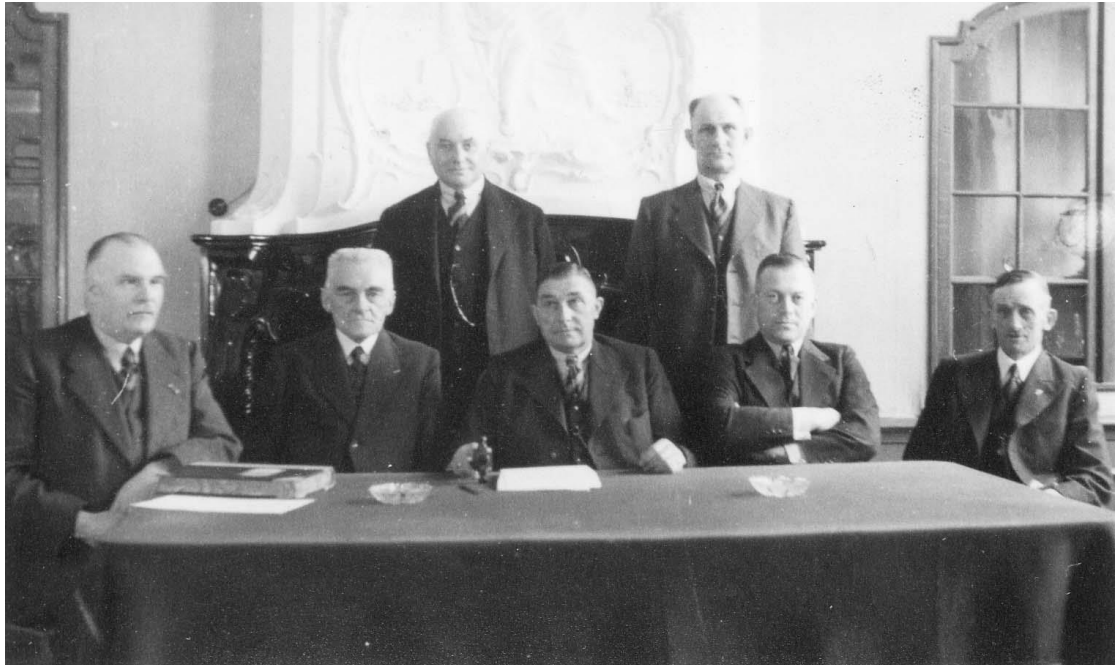
Het gezin Labzowski
v.l.n.r: Rosa, moeder Laura, Betsy, vader Henoch en Clara
Foto Omroep Zeeland

Op 7 februari 2017 werden op Schouwen-Duiveland
23 struikelstenen geplaatst waarvan 22 in Zierikzee
en 1 in Burgh-Haamstede.

"Een mens is pas vergeten als zijn naam is vergeten"

Bezoekers laten vaak een steentje achter op een joods graf of monument.
Met dit gebaar eren ze hun doden en houden ze de herinnering levend.

15. Loop langs de muziektent en volg het pad door het park. Sta stil op ongeveer 15 meter voor de kikkerfontein. *Rechterzijde Havenpark 40 Waterschap Schouwen, 's Landskamer nu Klaassen Notarissen. Collaboratie, inundatie en evacuatie, maart 1944*

Dagelijks Bestuur Waterschap Schouwen
Foto (1935) Zeeuws Archief

In dit prachtige pand zetelde destijds het Waterschap Schouwen. In de ramen op de 1^e verdieping zijn nog de oude stad- en dorpswapens van Schouwen-Duiveland te zien.

Op de foto o.a. Arnold Ilcken (2^e van rechts), waterschap-ingenieur en fervent lid van de NSB. Hij staat bekend als “de man die Schouwen-Duiveland in 1944 onder water zette” om een invasie door de geallieerden te bemoeilijken.

Hij gaf opdracht de uitwateringssluizen te sluiten waardoor veel laaggelegen polders van binnenuit volliepen met zoet water (= inundatie).

Later is er ook zout water binnengelaten waardoor de vruchtbare akkers verzilten en lang ongeschikt bleven voor landbouw.

Door de inundatie werden alle inwoners van heel Schouwen-Duiveland, met uitzondering van de duinstreek aan de westkant, in maart 1944 verplicht te evacueren. De impact was groot.

Alle bedrijven werden stilgelegd. Van de 7000 Zierikzeese inwoners bleven er slechts een paar honderd in de stad achter. Velen waren nog nooit van het eiland af geweest. Per tram en boot verliet men Schouwen-Duiveland op zoek naar onderdak bij opvangadressen door heel Nederland.

16. We staan nog steeds voor de kikkerfontein

*Linkerzijde Havenpark 37 De Mossele,
voorheen het Cornelia Liefdeshuis (met bordes)*

Fungeerde in de oorlogsjaren als ziekenhuis en tijdelijk onderduikadres voor o.a. verzetsstrijders Hindrik Minkema en Herman Swaters, commandant O.D. (ordedienst) en leider van het ondergronds verzet op Schouwen-Duiveland.

Ir. H.D.J. Swaters
Foto www.janverhoeff.nl

**17. Ga rechts via het Kraanplein naar de Oude Haven.
Houd het water aan uw linkerkant en loop tot
halverwege de Oude Haven.**

*Oude Haven 26-28, Huis De Witte Dame, voormalig
woonhuis Arnold Ilcken*

Arnold Ilcken was kringleider van de regionale NSB en later lid van de Waffen-SS.

Hij woonde op dit adres met zijn tweede vrouw Hildegard Anderija, kunstschilderes en Duitse van geboorte. Ook zij was fanatiek aanhanger van de nationaalsocialistische leer van Adolf Hitler.

Schouwen-Duiveland telde in de WOII ongeveer 700 grote maar vooral kleine collaborateurs met pro-Duitse sympathieën. Alle collaboratiesporen op Schouwen-Duiveland kwamen uit bij Arnold Ilcken, hij was immers de leider van de regionale NSB en had een belangrijke functie bij het Waterschap Schouwen-Duiveland.

Vier jaar na het einde van WOII zijn hier, tussen twee vloeren verstopt, allerlei nazi-voorwerpen gevonden. Zaken die het echtpaar Ilcken tijdens hun overhaaste vlucht uit Zierikzee op 5 september 1944 (Dolle Dinsdag) hebben moeten achterlaten.

NSB-voorman Arnold Ilcken is in 1950 voor zijn dienst aan de vijand in cassatie veroordeeld tot 12 jaar gevangenisstraf.

18. Loop over de witte brug naar de overzijde van de Oude Haven.

19. Patriciërshuis De Aveling

Oude Haven 53-55, Hoek Wandeling / Oude Haven

Gevorderd als onderkomen voor Duitse officieren van de Grüne Polizei (zie foto).

Tevens diende dit bijzondere pand als hoofdkwartier en woning van de Duitse Ortscommandant.

Foto Zeeuws Archief , verzameling R. ten Kate

20. Ga door de Noord-Havenpoort en sta stil bij het kanon.

21. Havencontroledienst

Vissersdijk 4, witte hoekpand aan de overzijde van het water, links van de Stads- en Commerciewerf

Gevorderd als onderkomen van de Duitse havencontroledienst, de "Hafenüberwachungsstelle".

22. Schip de Zuidvliet en "de Tien van Renesse"

Ligt voor de Stads- en Commerciewerf, 10 december 1944

Dit stalen motorschip komt in 1914 in de vaart op de veerdienst naar Noord-Beveland. De Zuidvliet werd door de Duitse bezetter gevorderd voor o.a. transportescortes.

In december 1944 voltrok zich het drama van "De Tien van Renesse". Bij een mislukte ontsnappingspoging naar het vrije Noord-Beveland werden tien verzetsstrijders opgepakt. De Zuidvliet speelde hierin als transportschip een rol door de opgepakte verzetsmensen heen en terug vanuit Brouwershaven via Ouddorp naar het Duitse Standgericht in Middelharnis te vervoeren.

Alle tien werden ter dood veroordeeld door ophanging. Op 10 december 1944 werd dit vonnis voltrokken bij Slot Moermond in Renesse.

"De Tien van Renesse"

Foto www.nporadio1.nl

23. Sla de Grachtweg in, daarna direct de 1^e weg rechts (Rollandthof). Volg de oranje pionnetjes.

Houd 1,5 meter afstand en wacht tot de plek voor het groene hek vrij is.

Joodse begraafplaats "Beit Hachajiem" (Huis van de levenden), graf Regina Wilkens-Gras 16 december 1941

Deze begraafplaats uit 1799 is niet vrij toegankelijk. Speciaal voor deze wandeling is het grijze gemeentehok geopend en kunt u door het groene toegangshek heen een blik werpen op een verborgen plekje in Zierikzee.

Joodse graven worden niet geruimd en dus wordt er al eeuwenlang omheen gebouwd. De mannen liggen links, de vrouwen aan de rechterzijde, in totaal 22 graven.

Foto Joyce van Dijke-Vermeulen

Het graf van Regina Wilkens-Gras (schuinachter Amanda Hoogervorst) dateert van 16 december 1941. In tegenstelling tot alle andere grafstenen betreft dit een liggende steen met alleen een Nederlandse tekst omdat tijdens de oorlog niemand een Hebreeuwse graftekst kon beitelen. De meeste Joden waren in 1941 al op de vlucht en hadden de stad verlaten.

Vooraan ligt het jongste graf uit 2014.

Eigenaar van deze begraafplaats is het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap.

24. Loop terug naar de Grachtweg en sla rechts af.

Kruising Grachtweg / Caustra

Joods monument 4 mei 1960

Dit monument is onthuld door opperrabbijn Berlinger uit Utrecht ter nagedachtenis aan alle joodse stadsgenoten die op 24 maart 1942 zijn weggevoerd via 't Vrije naar het tramstation aan de Grachtweg.

Het monument is een ontwerp van de Zierikzeesche kunstenaar Ad Braat. Het betreft een driekantige stenen zuil met hierop de namen van de slachtoffers, een herinneringstekst en Hebreeuwse tekens.

Ieder jaar op 24 maart herdenkt de Johan Louis de Jonge school gelegen aan 't Vrije de in totaal achttien weggevoerde Zierikzeese joodse families.

25. Loop verder en steek d.m.v. de houten brug de gracht over, ga daarna meteen rechts de hoge stadswal op. Sla op de kruising met het Jannewekken linksaf, daarna de 2e straat links 't Vrije in.

26. 't Vrije 55

*Hoofdkwartier van de Duitse eilandcommandant
Capitulatie, 7 mei 1945*

De eerste geallieerde Engelse commandotroepen kwamen op 7 mei 1945 met landingsvaartuigen aan land ten westen van het Havenhoofd.

Onder het voeren van een witte vlag marcheerden ze via de Boerenweg en de Zuidwellebrug naar 't Vrije 55. Na langdurig onderhandelingsoverleg capituleerde hier de Duitse eilandcommandant.

De volgende dag, op 8 mei 1945, was heel Schouwen-Duiveland na 5 jaar oorlog eindelijk bevrijd!

Een Duitse en een Engelse soldaat (met witte vlag) bij 't Vrije 55 tijdens het onderhandelingsgesprek op 7 mei 1945.

Foto Zeeuws Archief, Cor Scheuerman

Hier eindigt onze wandeling.....

.... maar hoe verging het Schouwen-Duiveland verder na de bevrijding op 8 mei 1945?

Inwoners keerden terug van hun evacuatieadres of van tewerkstelling in Duitsland.

NSB-ers en andere collaborateurs werden opgepakt en berecht. In totaal zijn er op Schouwen-Duiveland 432 personen veroordeeld.

Het duurde tot november 1945 voordat alle onder water gezette polders weer waren drooggelegd. De verzilte landbouwakkers moesten door beregening eerst langdurig worden gespoeld en daarna bewerkt met grote hoeveelheden landbouwgips. Pas na enkele jaren waren de akkers weer geschikt om te worden bewerkt.

Ondergelopen weilanden ten noorden van Zierikzee als gevolg van de inundatie

Foto Zeeuws Archief, P.J. Ochtman

Op 7 mei 1945 werden op het Havenplein in Zierikzee de geallieerde soldaten feestelijk begroet, maar van een uitbundig bevrijdingsfeest was geen sprake. Een groot deel van Schouwen-Duiveland stond onder water en de meeste inwoners waren nog geëvacueerd.

Affiche Zierikzee 1100 jaar in 1949
Afbeelding Zeeuws Archief

Daarom werd vier jaar later, in 1949, het 1100-jarig bestaan van de stad aangegrepen voor een feest dat een week lang duurde. De Gemeente, het Oranjebestuur én Stad & Lande hebben twee jaar aan de voorbereidingen gewerkt. Van 30 juli tm 6 augustus 1949 waren er iedere dag meerdere historische evenementen.

Door deze feestweek konden de inwoners van Zierikzee, weliswaar 4 jaren na dato, eindelijk een punt zetten achter de Tweede Wereldoorlog en de lange nasleep ervan.

Van deze bijzondere week bestaat een 7 minuten durend filmpje. Deze is te zien via:

<https://www.youtube.com/watch?v=k4mlqvGr2pI>

Van 16 tot 25 juni 2021 organiseren 5 eilandelijke musea in de Nieuwe Kerk te Zierikzee de overzichtstentoonstelling "Schouwen-Duiveland Bevrijd". Tegelijkertijd is de fototentoonstelling "De Tweede Wereldoorlog in 50 foto's" te zien gecombineerd met korte films. (e.e.a. onder voorbehoud van de landelijke coronarichtlijnen). Zie hiervoor www.museasd.nl.

Nog meer zichtbare sporen in Zierikzee

(Zijn niet opgenomen in de wandelroute van vandaag dus loop er zelf eens langs)

Watertoren Slingerbos

Gebouwd in 1930 en ontworpen door A.J. Ilcken, dezelfde persoon die in samenwerking met de Duitse bezetter Schouwen-Duiveland in 1944 heeft geïndundeerd.

De 53 meter hoge toren is op 19 februari 1945 door de Duitse bezetter opgeblazen om de geallieerden hun oriëntatiepunten te ontnemen. Op de stadswal (Slingerbos) bij de Hofferstraat is nog duidelijk de verhoogde ronde stellingplaats te zien waar deze watertoren heeft gestaan.

Struikelstenen

Te vinden op de adressen Sint Domusstraat 17, Havenpark 5, Sint Domusstraat 19, Maarstraat 15, Breedstraat 10, Hofferstraat 38, Korte Groendal 32 en Lange Nobelstraat 10.

Bunker

2 Tobrukbunkers op het Havenhoofd.

Manhuisstraat 32

Arbeitseinsatz van waaruit mannen tussen de 17 en 40 jaar (later 65 jaar) werden opgeroepen voor verplichte tewerkstelling in de oorlogseconomie van Duitsland.

Sint Domusstraat 66

Vrijmetselaarsloge "Ster in 't Oosten". Al in 1940 werd de loge gevorderd en in gebruik genomen als verenigingsgebouw van de NSB.

Oorlogsgraven

1 oorlogsgraf op de R.K. begraafplaats aan de Grachtweg.

5 oorlogsgraven op de Algemene begraafplaats aan de Stapelshofweg.

GEEF VRJHEID DOOR

Hebt u vragen, complimenten,
opmerkingen of wilt u lid worden van
Stad & Lande?

Neem contact met ons op via:
secretariaat@stad-en-lande.nl
of

Postbus 70, 4300 AA Zierikzee

Neem een Kijkje op onze website
www.stad-en-lande.nl